

तोंड फिरवले गौरीने, अर्
वचली त्याला तिची सखी:-
“शिवास वरले गिरितनयाने;
ध्यानी त्याच्या सखी सुखी!”

ब्रह्मचारि स्त्रिय कवनी वचला-
“शिवास वरले योगी तो!
आणि भिकारी मुलखाचा तो
आहे काही विचार तो?”

“आणि वासुकीच्या कोराचा
विचार केला आहे का?
कामरिपू तो, कर विचार हा,
वरण नारिणे करील का?”

“हचले नाही तुला रूप मग
निवड कुणा तर हतराळा!”

वास सशामी असतो दयाचा
कचते वरणे का त्याला?”

“पुरे जाहली निंदा त्याची
जा तू अपुल्या घाटेने!”
वभा म्हणुन हे उभी राहली
तेव्हा अतिशय रागाने ॥

परंतु कदात ब्रह्मचारि तो
होले दिव्य मनोहर रूप।
वक्ति पार्वती पाहू लागली
पुत्रिले होतें जें तें रूप ॥

भस्त्र सुख तें पाहुनि हंलली,
तपभूत फल प्रगट जणू।
उभा शिवाची अपूर्व जोडी
कोण्या शब्दाने वर्णू?

भयानिक दुरी

[४]

[लवू त्या एक छिपी घोळ्यावर बसून भयंकर करीत पोंचला, तेथे गुहेत त्याची मांत्रिकाही
बाई पडली. मांत्रिकेने त्याला काळभैरवाची मूर्त दाखविली. त्याच्या कोळ्यातून लवूच्या
राजातन नव्हे तर कर्णात घडणारी प्रत्येक गोष्ट दिसत होती. एक भयंकर मनुष्यपत्नी
भटकापूळ भाकाचात उलत उलत राहिले गेले होते. त्याने काळे माणसांमार्गे हावे वना
पेख वाटवाचळासारखे होते. तो प्रणी राजाच्या घेण्याला पळवीत होता, पुढे बाचा]

त्या प्राण्याचे ते भयंकर रूप पाहून राजाच्या पाहिला अतः कारणां संग्रह करण्याला
सैन्याची बाळणच उडाली व ते वाट जागाच उरली नाही.
फुटले तिकडे पळू लागले. लखूला ते सर्व “वाळू लखू! काळभैरवाची शक्ति
पाहून आश्चर्य वाटले. त्याने स्वतः तसा पाहिलीस ना! आता तुझ्या वडिलांवर
मनुष्य किंवा तसा पक्षी पूर्वी कधी पाहिला कोणतेहि संकट येणार नाही. तू तिघांस्त
नव्वता. फक्त तोंड माणसासारखे पण रहा. तुझ्या रक्षणाची व तुझ्या वडिलांच्या
शरिराचा सर्व भाग व पेख वटवाचळासारखे. रक्षणाची सर्व जबाबदारी याच्यावर आहे मी
स्वतःच्या डोक्याने त्याने ती विक्षिप्त प्राणी तुला पूर्वीच सांगितले आहे. तुझ्या खांद्यावर

“जोडोवा”

कपडे जरा बाबूला सार. तुझा सर्व संशय हर करून द्यायला."

लखूच्या मनांत मांत्रिकाविषयी आदरभाव उजळ झाला. मांत्रिकाने त्याच्या वडिलांचे रक्षण केले होते. त्याने मांत्रिकाच्या सांगण्या-प्रमाणे आपल्या खांद्यावरचे कापड बाबूला सारले. मांत्रिकाने त्याचा खांद्या वरिपरू पाहिला व म्हणाला "माला म्हणतात मशीन! मांभवान आहेस खरा. एका फकवर्ति राजाची सर्व लक्षणे आहेत." असे सांगून त्याने लखूची पाठ थोपटली. "थान!" असे म्हणत मांत्रिक गुहेच्या बाहेर निघून गेला.

मांत्रिकाला काय पाहून भी भावमान आहे हे कळले हे बाहण्यासाठी लखूने कळून खांद्या वरिपरू पाहण्याचा प्रयत्न केला. तेथे त्याच्या डोळ्यांत किंवा इतर काही विशेष लक्षण दिसली नाही. तेव्हात मांत्रिक कसला तरी पाल हातांत घेऊन परत आत आला. म्हणाला "बाळा लखू! तुला वी हीळ उजव्या डोळ्यांनी दिसणार नाही. हा पागांचा रस मी लावतो. मग तुला भवे दिसेल व मी म्हणतो त्याची लक्ष पटेल." असे सांगून त्याने तो रस लखूच्या खांद्याला चोळला.

रस चोळल्यावर सांख्यजड पाठीवर एका नागसांपाचे चिह्न दिसले. ते पाहून मांत्रिक खुश होऊन ओरडला -

"आता आपल्याला यश होणार नाही, जशी एक देखील शक्ति या जगात नाही एवढे मी सांगू शकतो. काळमैत्र, आदि-मैत्र, उन्मत्त मैत्र आपल्या भोमर हात जोडून उभे राहतील पर." नंतर जोराने मंत्र म्हणत त्याने काळमैत्राला साष्टांग नमस्कार केला आणि मंत्रजाप करीत समाप्तिस्थ झाला.

लखू बराच वेळ वाट पहात उभा राहिला. पण मांत्रिकाची समाप्ती उत्तरी नाही.

झाली नाही. हे पाहून त्याला आश्चर्याबरोबर भय देखील वाटू लागले. आपल्याला या काळमैत्रासमोर बळी द्यायला तर हा घेऊन नसेल ना आला. ती शंका मनांत येताच त्याचे आवाजमस्तक सर्व अंग हलकले. त्याने तलवार व घनुष्यवाण गुहेच्या बाहेर ठेवले होते. ते त्याला गुहेतून दिसत होतेच. लखू एका मिनिटांत तेथूनच गेला आणि उचळण्यासाठी बांबूला मान, त्याला एक अनोळखी आवाज ऐकू आला "लखू थांब, वाई करू नकोस!" लखूने वर डोकें कळत पाहिले. समोर त्याला बीस बावीस वर्षांचा एक तरुण दिसला.

"कोण तू? इकडे कडाला आला आहेस?" लखूने चकित होऊन विचारले.

"मी ब्रह्मदेवी मांत्रिकाचा शिष्य आहे. मी बाहेरून कोठून नाही आलो. मी येथेच असतो." तो तरुण म्हणाला.

"ब्रह्मदेवी मांत्रिक? कोण कुठे असतो तो?" लखूने त्याला विचारले.

"अरे सुच्या! तुला हे सुद्धा माहीत नाही का?" म्हणत त्याने काळमैत्रासमोर साष्टांग करणाऱ्या काळमैत्राकडे बोट दाखविले.

"तू होक्यावर वीज पडायी असे मघां एवढम बोललास म्हणून मी किती भ्वालो होतो!" लखू तलवार व वाण हातांत घेत म्हणाला.

"तू असा भिडे लागलास तर पुढे येणाऱ्या भोळभोळ्या संकटांना तोंड देण्यास आवश्यक सहस्र तुझ्यांत कोठून उरणार?" तरुण म्हणाला.

"येणारे संकट! म्हणजे काय? मला नाही कळते!" लखूने चकित होऊन विचारले. लखू विचार करू लागला, त्या एक शिबी घोळाला पाहिले तेव्हापासून

आपण एकाहून एका मोठ्या संकटांत सांपडत गेलो आहो. त्यानें तो एक दिगी घोडा कोठें विवततो का पाहिलें. पण तो अदृश्य झाला होता.

“तूं कोणाला घोषतो आहेस?” त्या म्हणानें विचारलें.

लखू म्हणाला—“मी एका विक्षिप्त एक दिगी घोड्यावर बसून आलों होतो. तो कोठें दिसत नाही. बवळमास कोठें तरी असेल म्हणून पहात होतो.”

तो तरुण जोतानें हंसला व म्हणाला—
“तो विक्षिप्त घोडा मीच! मी ब्रह्मदेवी

मांत्रिकाचा शिष्य आहे हें मी थोड्या वेळा-पूर्वीं तुला लढतें का सांगितलें! माझे नांव जयमल. मी तुला येथवर आणलें. म्हणून मी तुझ्या सधनासाठीं यथाशक्ति प्रयत्न करणार आहे.”

त्याच्या बोलण्यावरून लखूनं मांत्रिक व त्याच्या शिष्यामध्ये कांहीं तरी विदुष्ट असावे हें ओळखलें. त्यानें गुहेंत पांशून पाहिलें. ब्रह्मदेवी मांत्रिका काळमेरवाच्या मुर्तीसमोर निश्चेष्ट पडलेला होता.

“तो निश्चेष्ट पडलेला आहे. आपण कांहीं केलें तरी त्याका कळण्यासारखें नाही. त्याला समाधीची धूळ आलेली आहे. आपण त्याला जागें केलें नाही तर सूर्यास्त होईपर्यंत तो तसाच पडून राहील.” जयमल म्हणाला.

“बरे पण, तूं थोड्या वेळापूर्वीं म्हणालास कीं माझ्यावर कांहीं तरी मोठें संकट येणार आहे, तर तूं केव्हां व कोठून येणार आहेस?” लखूनं विचारलें.

जयमलनें ब्रह्मदेवी मांत्रिकाकडे बोट दाखविलें.

“तरमग, मी या डोंगरावरून पडून गेलों तर मला अडथळ्या कोण तेंच आहे?” लखूनं विचारलें.

खांदोखा

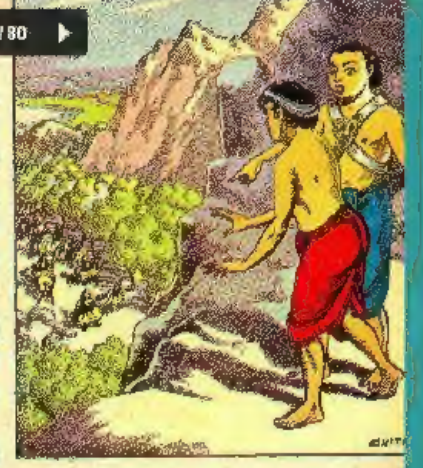

जयमल स्मित करून लखूच्या खांद्यावर हात ठेवून त्याला गुहेच्या तोंडापासून थोडें दूर वेळून गेला व म्हणाला—“जो एकाचा या ब्रह्मदेवीच्या ताबडींत सांपडला त्याला मुदका भिलणें सोपें नाही. म्हणून त्याचा वध केव्हाचिवाच येथून निघून जाणें बरोबर नाही.”

“तर मग, तें काम आतांच उत्तून टाकूं या. जखून तो बेशुद्धच आहे. मी या तरुणारीनें त्याला एका क्षणांत वाटेला, कावलों!” म्हणत लखू पुढेंत निघाला.

जयमल त्याला अडवून म्हणाला—“वाई कांय नकोस आपण दोघांनीं एक जुदीनें काम केलें तर आपल्याला निश्चिपणें यश मिळेल. आपलें आपसांत भांडण होत नाही तोंपर्यंत कोणी आपल्या केसाला देखील धक्का पोचवूं नकारा नाही. तूं त्याचा वध केलास तरी तुला काय फायदा होणार? तूं बा डोंगरा-वरून पडून गेलास समज तरी तुला शत्रूचा गुप्तचर म्हणून ब्रह्मपुराचे सैनिक शकडून नेतील, हें दिसत नकोस.”

“अरे, त्या सैनिकांना एका विक्षिप्त पसानें कांहीं वेळापूर्वीं पळवून लावलों हें मी स्वतःच्या दोळ्यांनीं पाहिलें.” लखू म्हणाला.

तें ऐकून जयमल पुन्हां जोशानें हंसला. म्हणाला—“वेळ्या! तो पण मीच होतो. मग तो लव्वा बरोबर येऊन दूर एका उंच टेंकडीवर पोचला आणि खालच्या सगळ्या प्रदेशाकडे बोट दाखवून म्हणाला—“खालीं पहा! हे सर्व सैनिक तुझ्या शोषार्थ दिडत आहेत. त्यांनीं आतांपर्यंत सारें रान पालथें घातलें आहे. म्हणून तूं येथून निसहून गेलास तरी त्याच्या हातांतून मुट्यां तुला शक्य नाही.”

लखूला तें सर्व पाहून आश्चर्य वाटलें. कारण त्याला खरो तरच शेवटों सैनिक व स्वतःच्या दोळ्यांनीं पाहिलें.” लखू म्हणाला. स्वार दिडत असलेले दिसले. “म्हणजे

खांदोखा

मात्रिकाने काळमैरवाच्या डोक्यांतून जे कांही दारविले होते ते सर्व खोटे होते म्हणावयाचे?" लखूने चकित होऊन विचारले.

त्यात तुला कांही शंका वाटते का? मलाच त्याने विश्रित एक शिमी घोडा करून पाठविले होते. तुझ्यावर संकट आले की तू सात प्रकारचे जाणून त्याने तुझ्या विरुद्ध संकटाचे आले तुझ्या चारी राजूला दाखले व तू माझ्यावर विश्वास ठाकून त्याच्याहून मोठ्या संकरांत स्वतः होऊन उडी दाखलीस! मला त्याच्या मंत्र शक्तिसमोर मान तुझ्याची लागते व त्याची मदत करावी

लागते. तुझ्या एका सांघावर जो सांघाचा तीळ आहे तो पाहून त्याला आनंद गगनांत मावेनासे शाले आहे. आजपर्यंत जे मंत्रबळ प्राप्त करून घेण्याच्या क्रमांत त्याला यश मिळाले नाही ते तुझ्या मदतीने मिळेल अशी त्याला खात्री वाटते. तुझा उपयोग त्या कामासाठी तो करणार आहे" जयमल म्हणाला.

"ते मंत्रबळ किती प्रकारचे आणि कशा स्वरूपाचे आहे?" लखूने विचारले.

जयमल लखूकडे पाहून थोडा हसला व कांही वेळ त्याच्याकडेच पहात उभा राहिला. नंतर त्याने दोन्ही हात आपल्या हातांत घेत तो म्हणाला—"लखू आजपासून आपण दोघे मित्र शालो. काय वाटेला ते शाले तरी परस्परांची ही मैत्री कामा राहिल. तुला मी एवढेच सांगू इच्छितो की तुझ्यावरच नव्हे तर माझ्यावर देखील या क्रमवेदी मात्रिका मुळे संकट येणार आहे. आपणां दोघांत ऐक्य राहाले तर आपल्यापैकी एकाचाहि जीव धोक्यांत नाही. एवढेच तसे तर तो स्वतः करितां म्हणून जे मंत्रबळ मिळविण्याच्या प्रयत्नांत आहे ते त्याच्याऐवजी आपणांलाच लागेल. तो तुझा कशा तऱ्हेने उपयोग करणार आहे ही मोष्ट....."

जयमलके ते वाक्य अर्धेन राहलें व
 डोंगरांत एक वीज कडाडल्यासारखा आवाज
 झाला व भूकंपासारखी पृथ्वी होवें लागली.
 त्यानेंर मोठमोठे दगड व शिळा खालीं
 पसरूं लागल्या. लखू व जयमल ज्या दगड-
 कर उभे होते तेां सोडून पडाले. इतकांत
 ब्रम्हदेवी मानिक गुहेतून ओरडत बाहेर आला.
 रानाकडे पहात ती म्हणाला—“काळमै वा !
 काळमै!वाची अपूर्व शक्ति ! माझ्या मंत्राचा
 प्रभाव ! डोंगरान टोळत आहे.....हा:
 हा: हा: ! हा: हा: हा: !” असा जोर
 जोरानें हंसू लागला. वार पुन्हां म्हणाला—
 “आतां वाटल्यास मी ब्रा डोंगराला
 आकाशांत उडवूं शकतो. पहा ते राजाचे
 शिपाई व सैनिक ! डोंगरावर चढणार होत
 काय ! त्यांच्या डोक्यावर या मंत्रवलेल्या
 डोंगराचे दगड आदळत आहेत. आतां
 त्यांना सुटका नाही. पडून जाऊ लागले

हो: हा: हा: !!”

लखू व जयमल्लें खालीं दरींत पाहतें.
मांजिक म्हाला तसे राजपि सैन्य पठर
होतें व खांच्यावर दगडांना मारा नाह.
होत. पायदल सैन्य व घोडेस्वार दगडांच्या
माराखालीं चिरडन गेले.

रत्नू काँही बैल स्तम्भ जागच्या जागी चक्का होऊन ते बरेचकाल दृश्य पहात उभा राहिला. ते बघतकाल दृश्य पाहून तो धावरून गेला होता हे सांगण्याची गरजच नाही. तो स्वतःला सावरून उभा राहणार इतकांत मांत्रिक भोळ्याने हंसून म्हणाला—“जयभल ! माझ्या दिव्या ! वा, रत्नूला चित्त्याच्या गुहेसमोऱ्या वृर्णीच्या तळावात सांग पावून वेऊन ये. सूर्यास्तानेर आपल्याला अनेक कामे करावयाची आहेत !” तो म्हणाला. (पुढे जाय)

अनामक

विक्रमाकान्तं हृष्टं सोऽह्य नाहीं। शत्रुघ्नवज्र
गोत्रं न शत्रुघ्नवरने भैरवः कान्तं स्मराना-
कडें निधाला। तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ
त्याला म्हणाला-“राजन् ! अन्नमफासासत्य
हरीं माणसाच्या स्वभावांत देखील अन्नास्वी
दास्यावर बघल आला, पण तूं अनेक वेळां
अन्नास्वी झालात तरी तुझ्या स्वभावांत
यत्किंचिद देखील बदल झाला नाही. तुला
कंठाळा येऊं नये म्हणून मी त्या अवामकाची
गोष्ट तुला सांगणार आहे.” असे सांगून
वेतालानें गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

एका रानांत अनामक नांवाचा एक भिल्ल
तरुण रहात असे. त्याच्या जंगलांत हरीचें
बळ होते व तो नापासिंहोर्षी एकद्वयने
शुंजत असे. त्याला स्वतःचें घर असें नव्हतें.
शाळावाली किंवा नदीकाठीं सोईची जागा
पाहून तो शोषत असे.

वंताकाच्या गोष्टी

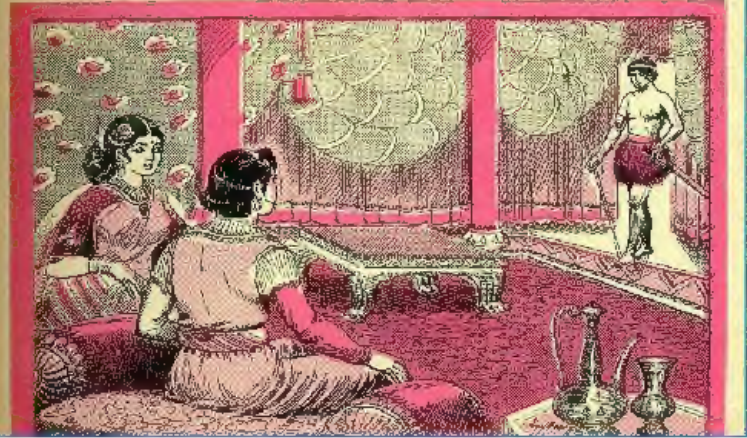
M-3

त्याच्याजवळ एक तरुवार व भाला या खेरीज हुषरें झळ नव्हतें. एकदां हुषरी झाडाखाली ती बसला असतां दूर नदी काठी त्याला एक हरण दिसलें. ती त्याच्या पाठीमागून धावूं लागला. हरणाचा जिवंत धरण्याचा त्याचा विचार होता. हरणाच्या बरोबरीने धांवण्याची त्याला संवय होती. तो बराच वेळ हरणाच्या मागे धांवत राहिला, पण हरण त्याच्या हातीं आलें नाहीं. हरणाच्या मागे धांवत तो एका वाळवंटांत आला व ते वाळवंट ओलांडून एका अपरिचित अशा रानांत येऊन पोचला. हरण अदृश्य झालें.

बराच वेळ उन्हांत धांवत राहल्याने अनामकाला खूप तहान लागली होती. त्याला भूक पण लागली होती. आतां परत आपल्या ओळखीच्या रानांत पोचणें कठीण आहे व या रानांत पोचून खावला मिळणें तर दूरच, उपाशी मरावें लागणार असा विचार करीत तो रानांत हिंडत असतां त्याला दूर थोडा धूर दिसला. तो त्या दिशेने निघाला. वरिंत त्याला एक थोडा दिसला. त्याने पाणी पिऊन आपली तहान भागविली. पाण्यांत बुडी मारून आंधोल केली व झाडावर चढून जांभळें व फेरू तोडून खावें. आतां त्याला हुरूम आला व तो त्या रानांत कोठें काय पाहण्यासारखें आहे, पाहूं लागला. ज्या बाजूला त्याला धूर दिसला होता त्याची आठवण झाली व तो तिन्ही निघाला, जवळ येण्यावर त्याला एक झोपडें दिसलें. कोणत्या तरी कधीचा तो आश्रम असावा, तेथे पोचून खावला मिळेल असा विचार करून तो रथ झोपडीत शिरला. पण त्याला वाटत होते तसा तो कधीचा आश्रम नव्हता. आत कधीच्या जागीं एक मदचाचा वणूं पुतळाच त्याला दिसला. त्याच्या शेजारीं अप्सरेसारखी सुंदर तरुणी

बसली होती. बरेचवेळ दिसल्या सुद्धा त्या अनामकानें इतक्या सुंदर तरुणीला पूर्वी पुराणां साजतील अशीं दखें त्याच्या कधी पाहिलें नव्हतें. तिचे सौंदर्य पाहून आंगावर पाहून व आसनाऐवजी गालिच्यावर तो मुख झाला. म्हणाला—“काय पण रूप गारी पाळून कोडाशीं देहून बसलेल्या त्या आहे! आज माझें भाग्यच उदयाला आलें तरुण स्त्री पुराणां पाहून अनामकाला म्हणावयाचें.” तो तरुण नखपणें त्याला म्हणाला—“तुम्ही कोण आम्हांला माहीत नाहीं. आम्हाच्या घरी अतिथि म्हणून आलां आहां. दिवतां! अन्ना, पांना प्यायला थोडें पाणी अतिथि हा देवासारखा असतो. तुमचें दे!” तो तरुण म्हणाला. रथा तरुणीने आतिथ्य करणें हें आपचें फर्तव्य आहे. एका सुवर्णपात्रांत पाणी आणून अनामकाला आमचें आतिथ्य स्वीकार करून आपण आपल्या वाटेनें जावें.” अशा विनम्र शब्दांत

अशिक्षित व्यवहारप्रद अनामकाचा थोडा तिरस्कारपण त्याने केला.

“माझे नांव अनामक आहे. तू माझे शौर्य पराक्रम ओळखून बोलत नाहीसं दिसते आहे. हत्तीचे बल माझ्या अंगात आहे. मी एकदा शंभर शेंदूर्यांना पुरेसा आहे.” अनामकाचे बरा करल्या आवाजात उत्तर दिले.

“माझे नांव सुमित्र ! ही माझी थोरली बहीण माधवी. आम्ही विशाल नावाच्या राजाची मुलं. आमचा मोठा भाऊ गादीवर बसला आहे. हा आमच्या बहिणांचा आग्रह

आहे, बडील वारल्यानंतर आम्ही येथे राहू लागलो.” सख्ख म्हणाला.

“तरमग मी तुझ्या बहिणीशी लग्न करणार !” अनामक म्हणाला.

“पण लग्न करायचे नाही असो आमचा दोषांचा विचार आहे.” सुमित्र म्हणाला.

अनामक दडवून म्हणाला—“तुमची हच्छा नसेल. त्याची मला पर्वा नाही. माझी हच्छा आहे व तुझ्या बहिणीची हच्छा असो किंवा नसो, मी तिच्याशी लग्न करण्याचे ठरविले आहे.”

तू अतिथीच्या मर्यादेचे उल्लंघन करीत आहेस. बळजबरीने काही करावयाचा तुझा विचार असेल तर प्रथम माझ्याशी वृद्ध युद्धास तुला तयार झाले पाहिजे. चक बहिर, आपण आपापल्या बलबळाची परीक्षा पाहू या.” असे म्हणत सुमित्र आपली तलवार उपसून शेंदूर्याच्या बाहेर गेला.

अनामकाचा पारा चढला. हा कालचा पोर माझ्यासारख्या कसलेल्या शेंदूर्याची बरोबरी करणार आहे का ? पाहतो. असा विचार करून त्याने देखील आपली तलवार उपसून सिंहासारखी सुमित्रावर झडप घातली. परंतु त्याचीच तलवार दूर जाऊन

अनामकाला आश्चर्य वाटले. तो तरुण इतका शूर व पराक्रमी असेल याची त्याला कल्पना देखील नव्हती. त्याहून आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे सुमित्राने आपली तलवार फेकून दिली व अनामकाला मांजराच्या पिछासारखा मान-गुटी धरून उचलला व आकाशात फेकून पुन्हा बरच्यावर वरून जलगत खाली जमिनीवर ठेवला.

आतां मात्र अनामकाची पांढावर धारण वसली. आपण पाहतो आहो हे सर्व स्वम तर नाही, जरी एक शंका त्याच्या मनात येऊन गेली. हा मनुष्य आहे की राक्षस !

पण सुमित्र शांतपणे त्याला म्हणाला—“अतिथीचा वध करणे हे पाप आहे. तसे तुझ्याशी माझे वैर तरी कोठे आहे ? तू आंत ये आणि जेवून आपल्या घरी जा.”

अनामक पाळलेल्या जनावरासारखा सुमित्राच्या आज्ञेने शीपडीत गेला. त्याचा गर्व परिहार झाला होता. माधवीने पाने मांडली व सुमित्र अनामकाबरोबर जेवायला बसला. अनामक खाली घान घाळत निमूटपणे जेवत होता. बर मान करून सुमित्राकडे किंवा माधवीकडे राहण्याची त्याची हिंमतच

झाली नाही. तो जणुंकांही पानावर जे वाढले होते त्यांत कांहीं वाचीत होता.

जेवण झाल्यावर माधवीने पानाचा ढवा आपून ठेवला. नंतर अनामकाला एक थोताजोडा देत व बरोबर साण्यासाठी एक ढवा देत ती म्हणाली—“दादा ! हे जेवून जा बरोबर !”

अनामकाची वाचाच बंद झाली होती. हे किती थोर लोच आहेत आणि यांच्या-समोर आपण किती तुच्छ ! जमिनीवर चालणाऱ्या किड्याहूनहि क्षुद्र. आपण आज-पर्यंत रानटी लोकांसारखे राहून सारे अक्षुष्य

Fullscreen

127

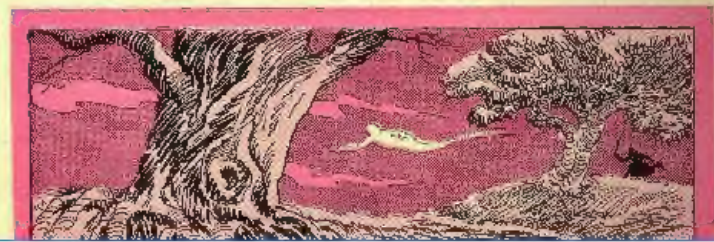

32 / 80

फुवट घालविले. काही शिकले नाही. परामब केला म्हणून की दोघां बघीण-माबंडांचा आपल्यांत व जनावरांत काय फरक ? इनके त्याच्याशी जो सद्व्यवहार होता त्यामुळे ? श्रीमंत, पण किती विनम्र ! आंच्यासारखी याचे उत्तर माहीत असून तुं दिले नाहीस सन्धता व संस्कृति आपल्या नशिबी कधी तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे. येईल का ! त्याचे आतिथ्य संपल्यावर तुरुन्य डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच अनामका एक क्षणभर देखील तेथे थांबू शकला नाही.

त्यानंतर अनामकाच्या आयुष्यांत पुष्कळ तर परामब झालेला मनुष्य स्वस्थ वसत बदल झाला. तो आपल्या जातीच्या इतर नाही. आपली शक्ति वाढवून आपल्या लोकांबरोबर राहू लागला. एकटेपणा त्याला शत्रूचा परामब करण्याचा बल करतो. परंतु असब वाहू लागला. विवाश्वास करून तो सुमित्र व त्याची बघीण माधवी यांच्या सद्व्यवहारांमुळे अनामकाचा जो नैतिक परामब झाला त्यामुळे त्याच्या मनांत इतका बदल झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले— “राजा, अनामक याच्या स्वभावांत बदल होतोच वेताळ प्रेतांबरोबर अवश्य झाला व झाला तो सुमित्राने आपले शौर्य दाखवून पुन्हा झाडावर जाऊन बसला. (कल्पित)

परामब केला म्हणून की दोघां बघीण-माबंडांचा त्याच्याशी जो सद्व्यवहार होता त्यामुळे ? याचे उत्तर माहीत असून तुं दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे. तुरुन्य डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पार्श्वपर आढळतील, हे विसरू नकोस.”

“कोणी शक्ति दाखवून परामब केला तर परामब झालेला मनुष्य स्वस्थ वसत नाही. आपली शक्ति वाढवून आपल्या शत्रूचा परामब करण्याचा बल करतो. परंतु सुमित्र व त्याची बघीण माधवी यांच्या सद्व्यवहारांमुळे अनामकाचा जो नैतिक परामब झाला त्यामुळे त्याच्या मनांत इतका बदल झाला.”

अशा प्रकारे विक्रमाकांचे मौन भंग होतोच वेताळ प्रेतांबरोबर अवश्य झाला व पुन्हा झाडावर जाऊन बसला. (कल्पित)

लबाड नोकर

एका गांवा एक श्रीमंत बाणी रहात असे. त्याची बायको वारल्यानंतर त्याने एक नोकर सैपाक काढायला म्हणून ठेवला. तो वरांतली झालोड करी व मालकासाठी सैपाक देखील करी. तो सैपाक उत्तम करीत असे. म्हणून मालकाला कधी जेवणाची काळजी वाटत नसे.

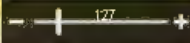
आंब्यांचा मोसम होता. त्याच्या मित्राने त्याला आदीतून दहा पिकलेले आणि काढून दिले आणि म्हणाला—“हे आमच्या बघांतले आपूस आंबे आहेत. खाऊन तर पहा. सुपड्या वाजारांत हा आंबा तूक रुपये डझन जातो.” बाण्याने फक्त दोनच आंबे घेतले आणि घरी आला.

आंब्यांचा रंग पाहूनच त्याच्या लोडाला माणी सुटले होते. मग बास पाहल्यावर तर

त्याला धीरच उरला नाही. त्याने नोकराला सांगितले, छान धुवून कापून ठेव. मी आलोच. आंबे पाहून नोकराला राहिले नाही. आणि कापल्यावर त्याला मोह जावरेना. त्याने एक फोड विभेला लावून पाहिळी आणि शेवटी खाऊन टाकली. खाण्याचे फळ नवे म्हणून लहान लहान पुष्कळ फोडी केल्या. मग त्याने विचार केला, यांतल्या चार फोडी खाऊन तरी कोणाला कळणार नाही. त्याने आणखी दोन तीन फोडी खाऊन. एकादा चव कळल्यावर राहवेना व एकेक फोड तो खाऊ लागला. अर्धा अधिक आंबा खाऊन टाकल्यावर त्याला भान आले, आता मालकाने विचारले तर काय उत्तर द्यायचे ? मी आंबा खाऊन असे मालकाला कळले तर मालक रागावणार. तेव्हा लोटे

Fullscreen

34 / 80

बोळत बोल मालक नेण्याच्यातिरिक्त दुसरा उपाय नाही. असं विचार करून त्याने उरलेला आंबा देखील खाऊन टाकला. त्याने कीर्ती व साले कोणाच्या वजरेत पडणार नाहीत अशा तऱ्हेने दूर फेकून दिली आणि मालकाची वाट पहात बसला.

बाण्याला तेव्हात काही बाईंचे काम निघाले म्हणून बाजारात गेला. घरी परत येत असता वाटेत त्याला एक साधू भेटला. त्याने साधूला घरी जेवायला बोलाविले. तो साधू काशी प्रयागची यात्रा करून रामेश्वराकडे निघाला होता. त्याला जेवण वाढले तर

पुण्यालाही हाईल म्हणून त्याने बालिवल हात.

साधूला बाहेर व्हाव्यात बसायला सांगून स्वतः जात गेला व सैद्याच्याला म्हणाला— “एका साधूला जेवायला बोलावले आहे. त्यांच्याच्या चार चार फोडी पानांतच वाढ. आंबा काढून ठेवला आहेस ना?”

“आंबा कापायला सुरी चाकू काही नाही आपल्याकडे. एक सुरी आहे पण ती बोकट आहे.” असे सांगून त्या नोक्यानं एक सुरी आणून मालकाला दाखविली.

मालक ती सुरी घेऊन मागच्या दारी असून दगडावर घासू लागला. घरी आलेल्या

साधूला आंबा खायला दिल्याशिवाय परत पायघों त्याला आवडले नाही.

मालक मागच्या दारी निघून गेल्यावर बाहेर आला व साधूला विचारू लागला—“तुम्ही ह्या घरी कशाचा आलांत? तुम्हाला माहीत नाही का? ह्या घरी आलेला बाहुणा पुन्हा जिवंत परत जात नाही.”

“म्हणजे! मला बाने जेवायला बोलावले म्हणून मी आलो!” साधू म्हणाला.

“बुवा! आतां मी काय सांगू? बहो, आमचे मालक शक्तिपूजक आहेत. महिन्नातून एक तरी बळी देतात. ते पहिल्याने कांन

काढून घेतात व शेवटीं मात कापतात. मी खरे ते सांगितले. आतां तुमचे हुम्मी पहा.

पहा, ते सुरी घेऊन मागे धार कलायला घेऊन गेले आहेत.” नोक्यानं एका छोकरीची श्राप दिली.

ते ऐकून साधू धावतूनच गेला. आपण एक बाणसर देखील येथे सांगलो तर आपल्या प्राणावरच बेंतणार असा विचार करून साधूने तेथून पाय काढला.

थोड्या वेळाने वाणी सुरी घेऊन घरांत आला. म्हणाला—“ही वे सुरी. छान धार करून आणली आहे. लवकर आंबे कापून

पानें वाढ. विचारा साधू पहा भुकेला, किती वेळ झाला वसून राहिला आहे.”

“आहेत कोठे आहे ? तो साधू तरी कोठे आहे ? तुम्हाला पहायला म्हणून मी आत आलो होतो. तेवढ्यांत स्वारी घरांत शिरली व आवे उचलून पसार झाली. मी घाबत आलो. पण काय उपयोग ?” नोकर म्हणाला.

“दोन्ही आवे घेऊन गेला ! मोठा वस्तव दिसतो आहे ! साय समजून बोलावून घेऊन आलो आणि शेवटी चोरच निघाला. पण तू नुसता पहात काय बसलास ?” बाण्याने विचारले.

“मी खरेच चांबलों सार्ने. पण स्वारीने मागे वळून पाहिले नाही.” नोकर म्हणाला.

बाण्याने वाद चालण्यांत जास्त वेळ चालवला नाही. साधूच्या मामे ओराने चांबला. हातांत पावळवलेली सुरी तशीच

होता. दूर साधू दिसल्यावरच तो माट्याव ओरडून म्हणाला—“बुवा ! अहो बुवा ! चांबा जरा !”

साधूने मागे वळून पाहिले. बाण्याच्या हातांत सुरी पाहून तो जास्तच धाबरला व जोराने पळू लागला.

“बुवा ! मला दोन्ही नकोत. एकच पुरे !” बाणी म्हणाला.

ते ऐकून साधू जास्तच धाबरला. आपला एक कान कापून वेण्यासाठी घेत आहे. बाण्याच्या नोकराने सांगितले ते सर्व त्याला आता खरेच वाटले. तो आपली जोराने पळू लागला. बाणी निराश होऊन परतला. त्याला पकडणे आता शक्य नाही. बाची सात्री शल्यावर तो करणार तरी काय ?

लगाड नोकर मात्र आवे पचल्यापदल पोटावर हात फिरवीत सैपाकघरांत निघून गेला.

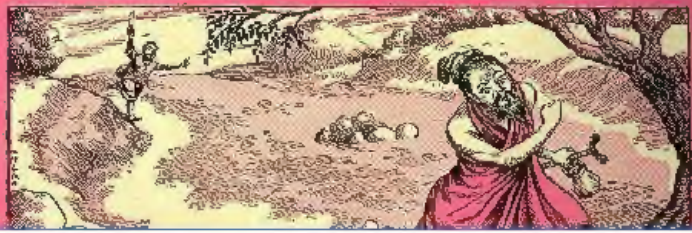
असत्यवादी

असत्यवादीची गोष्ट ऐकल्यावर अर्थातच मुलांनी प्रश्न केला—“म्हणजे खरे बोलणे हे सोपे आहे व खोटे बोलणे हे कठीण आहे ! मग खोटे बोलणारालाच वकिले मिळाली पाहिजेत ! पण आमचे मास्तर खोटे बोलणारालाच का मार देतात ? आई व बाबा मुद्दा खोटे बोलले तर रागावतात !”

आजोबा थोडे स्मित करून चिमूटभर तपकीर नाकांत काढीत म्हणाले—“कोण म्हणाले, खोटे बोलणे कठीण आहे ? मी जर म्हणालो की मी असत्यवादीची गोष्ट तुम्हाला सांगितलीच नाही तर त्यांत कठीण असे काय आहे, तुम्हीच सांगा ! सत्यवादी देखील खोटे बोलला होता की नाही ? खोटे बोलणे त्याला कठीण वाटले का ?”

“कळले, कळले ! खोटे बोलून ते खरे वाटले पाहिजे. होय की नाही, आजोबा !” मुले म्हणाली.

“बरोबर ! आता कळले तुम्हाला की खोख्याला खरे करून दाखवणे हे कठीण आहे ! पण असले खोटे बोलून कोणाचे हित होणार आहे का ? थोडी करमणूक मात्र होते. तुम्ही म्हणालात खरे बोलणे सोपे आहे. पण एखाद्या प्रश्नाच्या बुडारी खरे काय आहे याची माहिती काढणे किती कठीण आहे हे भाहीत आहे का तुम्हाला ? खरे की खोटे त्या परमेश्वरालाच माहीत असे आपण जे म्हणतो त्याचे कारण पण हेच. असत्यवादी लोकांपेक्षा सत्यवादी लोकांमुळेच जगाचे हित होते.”

“तरतग राजा खरें थोळपाराला मोठा पगार देऊन कां नाहीं आपल्या दारांत नेमीत ?” मुलांनीं पृच्छा केली.

“नेयताव ! सत्यवादी त्या राजाच्या पदरची नोकरी सोडून दुसऱ्या राजाकडे गेला.” आज्ञावा म्हणाले.

“सत्यवादीनें तेथें काय केले ?” मुलांनीं विचारले.

“तेच तर मी आज सांगणार आहे.” असे सांगून आज्ञावांनीं गोष्टीला आरंभ केला.

राजाच्या दरबारीं एक न्यायाधीश होना. पण तो थोडा चक्रम होता. कोणी फियद

घेऊन आला कीं तो म्हणे, थोळा साक्षीदार कोण ? साक्षीदार जास्त असतील त्यांच्या बाजूनें तो निवाडा देत असे. थोडक्यांत तो साक्षीवादी होता.

नव्या राजाच्या दरबारीं नोकरी लागल्या-नंतर सत्यवादीला हें कळलें. त्यानें मुत्सर्ग चवकशी करण्याचें काम आरंभ केलें. राजाला राग येईल हें देखील त्याला माहीत होतें. पण तो यत्नेच्याला जांगला व गरीब प्रजेच्या हितासाठीं मी जोखीम अंगवर ध्याऊन तयार झाला.

एकदां एका माणसाची गाय चोरीला गेली. त्यानें राजदरबारी फियद केली त्याचे गाव्हणें या न्यायाविशाकडे चवकशी साठें आलें चोरी करणाऱ्यानें साक्षीदार आणले. त्यांनीं सर्वांनीं सांगितलें कीं त्यानें चोरी केलेली नाही. ज्याची गाय चोरीला गेली होनी त्याच्याकडे कोणी साक्षीदार नव्हते. तेव्हां न्यायाधिशानें त्याच्या विरुद्ध निर्णय दिला.

ते सने पाहून सत्यवादी राजाकडे गेला व त्याला म्हणाला-“ह्या न्याय माहीं, अन्याय आहे. आण मला असें सांगायलाय आहे कीं ह्या न्यायाधिशाना न्याय म्हणजे

चांदोबा

एक नाटक आहे. त्यामुळे आपल्या कीर्तीला कलंक मात्र लागत आहे.”

ते ऐकून राजाला आश्चर्ये वाटलें व तो म्हणता ते खोटे जाह्ये असेंहि वाटलें, तरी तो म्हणाला-“तुला हें सर्व साधीत करून घ्यावाचें लामोल हें विसरूं नकोस.” असें सांगून राजानें त्याला निरोप दिला.

पुढे काही दिवसांनीं एक मोठ्ठा घडली राजा राजा संध्याकाळी आपल्या मातवंदा-बरोबर उद्यानांत फिरावयास जात असे. तसे काळोस पडेपर्यंत तो हिंडे फिराव काळोस पडल्यावर राजवाड्यांत परत येई.

एकदां राजा नेहमीप्रमाणें मातवंदाबरोबर वनांत फिरावला गेला. काही मातवंदे आधीं व वनेंत पोचली होती. मुळे बसच वेळ सेकत होती. राजा संगमरमरी बांकावर बसून गमत पहात होता. तेव्हात माळी कांहीं पेरुधुवून घेऊन येऊन आला. त्यानें ते राजासमोर ठेवून आणि निघून गेला मातवंदे वाकत आलीं आणि राजाच्या चारीबाजूला वेळका करून उभी राहली. राजानें पेरु कापून त्यांना खावला दिले. संध्याकाळ होईपर्यंत राजा बगेत बसला होता. नंतर मुलांना खेळावला सांगून राजा पुढें राजवाड्यांत परतला.

राजा घरीं बसत आल्यानंतर अर्ध्या तासानें मुळे पण घरीं परत आलीं. एक नातू रडत होता. त्याचे बोट कांपलें होतें व पेरु नेस होतें. चवकशी करतां कळलें कीं संगमरमरी बांकावर कांहीं तरी हातारा लागले व बोट कांपलें गेलें.

राजानें जखम धुवून मसम लावले व पट्टी बांधून ठेवायला सांगितलें. दुसऱ्यादिवशीं त्यानें न्यायाविशाक्या बोलावून चवकशी करायला सांगितलें. न्यायाधिशानें चवकशी शिवायच माळ्याचा अपराध आहे असा निर्णय दिला. मार्गेत म्हणून ठेवणें हें

चांदोबा

Full screen

177

40

/ 80

व त्याचे काय म्हणणें आहे तें ऐकून घेतल्या शिवाय न्याय कसा होऊ शकेल ?”

राजानें सत्यवादीला न्यायाधिकाऱ्या अन्यायीपणाची चवकशी करण्याचा अधिकार दिला. राजानें भाळ्याला बोलावून आणण्यास सांगितलें. सत्यवादीनें माळ्याला विचारलें तेव्हां तो म्हणाला—“मी दिवसांतून तीनदा बागेची लफाई करतो. प्रत्येक बाक खुर्ची पुसतो. काळ संध्याकाळी महाराज येथ्या-पूर्वीं मी तें बाक छान पुसून ठेवले होते.

सत्यवादीनें धका नोकऱ्याच्या बाकावर काहीं असेल तर तें घेऊन थायला सांगितलें.

नोकर धांवत गेला व एक बाक घेऊन परत आला. ती राजाचाच बाक होता. त्याच बाकनें राजानें आंबा कापला होता व बाक तसाच दाखून आला होता. काळोखांत मुलाची हात समला व बाट कापलें.

हें सर्व घळंभ्यावर सत्यवादीनें राजाला विचारलें—“महाराज, हा बाक तेंथें कोणी टाकला ?”

राजा—“मी !”

सत्यवादी हा निष्काळजीपणा कोणाचा ? आपला फी माळ्याचा ?

राजा—माझा !

सत्यवादी मगा या अपराधाबद्दल माळ्याला

शिक्षा करणें न्याय्य होईल कीं नाहीं याचा आपणच विचार करावा. न्याय हा आपळा असतो. त्याला राजा रंक, लहान बोर हा फाक कळत नाहीं. जो समोर पुरावा असेल त्याच्या आधारें जो अपराधी असेल त्याला तो शिक्षा देतो. सत्य सदां अभिय असतें. माझ्या मतें हा बाबतींत आपला अपराध आहे, माळ्याचा नाहीं.

राजा मुणी होता. त्याला राग येथ्या ऐवजी आनंदच आला. त्यानें सत्यवादीला पगारवाढ दिली व त्याचा हुद्दा वाढवला.

पुढें काहीं दिवसांनीं राजा वागेत गेला. नेहमीप्रमाणें तो मुलांवरोबर काहीं वेळ खेळत बसला व संध्याकाळीं राजवाड्याकडे परतला बागेच्या पाटकाजवळ पोचतांच पाहरेकऱ्यानें आपली तलवार राजाच्या डोक्यावर फेंकली व त्यामुळे राजाचा मुकुट खाकीं पडला.

राजाला भनसरी राग आला पाहरेकऱ्यांनी तलवार फेंकल्याच्या पाहरेकऱ्याच्या मुसक्या डोक्या व त्याला राजासमोर उभें केलें.

“या दुष्टाला कैदेत टाका आला राज-द्रोहाबद्दल शिक्षा झालीच पाहिजे.” असे सांगून राजा राजवाड्यांत निघून गेला. सर्व

दरबारी राजवाड्यांत घाबत आले व दैव कृपेनें राजाचा बचाव झाला थांबले त्यांनीं राजाचे अभिनंदन केलें. राजानें न्यायाधिकाऱ्या व सत्यवादीला बोलावून घडलेली गोष्ट सांगून चवकशी करण्यास सांगितलें.

न्यायाधिशानें राजद्रोहाला प्राणदंडाची शिक्षा असते असे सांगून शिरच्छेदाची शिक्षा सांगितली.

पण सत्यवादी म्हणाला “अपराध सावीन केल्या खेरीज शिक्षा सांगणें न्यायविरुद्ध आहे. त्याला राजाचा बचन करावयाचा होता तर हतक्या पाहरेकऱ्यांसमक्ष तो धम करायला कां

चांदोबा

माळ्याचें काम आहे त्यास निष्काळजीपणा दाखविता म्हणून बाट कापलें गेलें, महा-राजांची बसण्याची जागा व मुलाची खेळण्याची जागा त्यानें स्वच्छ ठेवली नाहीं म्हणून मुलाच्या बाटाला काहीं तरी बाचल किंवा लागलें म्हणून बाट कापलें गेलें, निराळ्या पुराव्याची गरजच नाहीं

तें ऐकून सत्यवादीला आश्चर्य वाटले. ती दरबारांत उभा राहून म्हणाला—“महाराज ! याला न्याय-विचार म्हणतां येणार नाहीं. अपराधाला बोलावून त्याचा काय अपराध आहे तें सांगितल्याशिवाय

गेला असता ? राजा क्षांपला असतो किंवा नैसायध असतो वध करतो आला असता.

तो कांहीं लोकांना बरोबर घेऊन तुरुंगात त्या पाहरेकऱ्याला जेथे कांडून ठेवले होते तेथे गेला व त्याने त्या पाहरेकऱ्याला तळवार फेंकण्याचे कारण विचारलें.

विचार रडू लागला व म्हणाला—“आपऱ्या मायबाप महाराजांना ठार करण्याचा विचार तरी कोणाच्या मनात येईल का ? त्यांच्या मुकुटांत मला एक साप दिसला, त्याला मारण्यासाठी मी तलवार फेंकली.”

सत्यवादी तेथून बागेत गेला. त्यानें ती जागा पाहिली तेथें खरोखरच एक ल्हान साप त्याला दिसला. पण तो खरा साप नव्हता खेळांतला कापडी किंवा कागदी साप होता. राजाच्या नावबडांनी रामरी जमतीत आजोबांना फलक्याशिवायच त्यांच्या मुकुटात

ठेवले होते. सत्यवादीन हा गाष्ट राजाच्या मातबडांना विचारून त्यांच्याकडून काढून घेतली होती. यावरून पाहरेकरी राजद्रोही नसून राजभक्त होता हें सिद्ध झालें.

सत्यवादीनें ही चवकळी करून राजाला तो सर्व वृत्तांत निवेदन केला. तेव्हां राजाला समजलें कीं न्यायाधीश न्यायाच्या बावाखाली अन्याय करीत आहे. कित्येक निरपराध लोकांना त्यानें शिक्षा केली होती व कित्येक अपराधी लथाडी करून सुटले होते. म्हणून त्यानें त्या न्यायाधिशाला कामावरून कमी केले व त्याच्या जागी सत्यवादीला नेमलें.

“बाबरून काय करूते सांगा पाहू.” आजोबांनी नातबडांना प्रश्न टाकला. तेव्हा मुलें म्हणाली “यावरून खोटे खऱ्यामाखरे सांगण्यापेक्षा खरें बोलणारा व खऱ्याचा शाध काढणाराच थोर होय.”

बिरबलाचें चातुर्य

[२]

बिरबलाच्या चातुर्याच्या गोष्टी परदेशातील दरबारांत देखील पांचू लागल्या पशिं याच्या बादशहाच्या कानावर त्याची कीर्ति पाचव्ही तेव्हा त्यानें अकबर बादशहाला पत्र लिहून बिरबलाला आपल्या दरबारीं काहीं दिवस पाठवून घावें, अशी विनंति केली अकबर बादशहानें त्या विनंतीस मान देऊन बिरबलाला पशिंयाच्या राजाकडे पाठविलें.

बिरबल येत असल्याचे ऐकून पशिंयाच्या राजानें त्याच्या चातुर्याची परीक्षा घेण्यासाठी एक उपाय योजला. बादशहानें सर्व दरबारी लोकांना बादशहासारखाच पोशाख करून दरबारांत यावयास सांगितलें. सर्व बापाऱ्या नागीं बसले म्हणून बादशहा देखील दरबारी लोकांबरोबरच जाऊन बसला.

तरल्या नेळी बिरबल दरबारांत आला. त्यानें दरबारांत जाऊन टाकल्याबरोबर ओळखलें की आपली परीक्षा घेण्यासाठीच सर्व बादशहासारखा पोशाख करून आले आहेत पण बादशहा जेथे बसले होते निकडे सरळ हो गेला आणि त्याला लवून मुजरा केला. बादशहाला आश्चर्य वाटलें त्यानें बिरबलाचें अभिनंदन करून, बादशहा कोण आहे हें तूं कसें ओळखलेस हें विचारलें. तेव्हां बिरबल सहज स्मित करून म्हणाला—“सर्वांची नजर आपल्यावर लिकून होती. आपली नजर मात्र सर्वांवर होती. त्यावरून दरबारांत मुख्य व्यक्ति कोण हें ओळखणें मला कठीण नव्हतें.” पशिंयाच्या बादशहानें खूष होऊन बिरबलाला ‘बुद्धिसागर’ ही पदवी दिली.

श्री बा. मा. पवार

एकदा अकर बादशहानें विचारलें—
“अगांत आंधळ्यांनी संख्या जास्त आहे की डोळसांची ?”

“ज्यां सांगतो.” विरवल म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशीं विरवल, बादशहा नदीकाठीं रोज फिराकळ जात असे त्या बानुला एक खाट विणामळा बसला. बादशहानें तेथें आल्यावर त्याला विचारलें—
“विरवल हूं काय रे करतो आहेस ?”
विरवलानें काहीच उत्तर दिलें नाहीं. कागदावर बादशहानें नांव मात्र लिपून ठेवलें.

किन्हेक लहानशोर लोक त्या जागीं आले गेले. प्रत्येकानें त्याला तोच प्रश्न केला. विरवलानें त्यांचीं नांविं त्या कागदावर लिपून ठेवलीं. फक्त एका दोघांनीं विर-
वलाला विचारलें—“विरवल ही खाट कोणा-
करितां विणतो आहेस ?” विरवलानें त्यांचीं नांविं दुसऱ्या कागदावर लिपून ठेवलीं.

खाट विणून झाल्यावर विरवलानें ज्या कागदावर जास्त नांवे होतीं त्यावर आंबळे हे शीर्षक लिहिलें व ज्या कागदावर फक्त दोन नांवे होतीं त्यावर डोळम हे शीर्षक लिहून बादशहाला दाखवी याचा ठाखवक्या. आंधळ्यांच्या यादींत बादशहानें नांव सर्वांत प्रथम होतें. तें पाहून बादशहाला अर्थांतच राग आला. तो म्हणाला “तू मला आंधळ्यांत काढलंस ?”

“मी खाट विणीत होतां, हें पाहून लुट्टा आपण विचारलंस विरवल, हें रे काय करतोस ? आपल्या मागून इतरांनीं तोच प्रश्न केला आतां मी डोळसांच्या यादींत आपले नांव कसे लिहूं ?” विरवलानें उत्तरदाखल बादशहालाच विचारलें

एकदां विरवल कोठें तरी मेजवानीला गेला होता. बादशहानें मेजवानीचें वर्णन

करायला सांगितल्यावर विरवलानें तिरवट मोठ लावून मेजवानीचें वर्णन जेलें व पक्षांसाठीं नांविं मोजीत गेला. प्रत्येक पक्षांसाठीं वर्णन संपल्यावर बादशहा त्याला विचारीत—“त्यानंतर ?” व विरवल दुसऱ्या पक्षांसाठीं वर्णन सुरू करी. असें बराच वेळ चालू होतें. मध्येच काहीं तरी काम निघालें म्हणून विरवलानें वर्णन अर्धवट राहिलें

काहीं दिवसांनीं अकर व विरवल याची अचानक गाठ पडली. तेव्हां बाद-
शहानें विरवलच्या हजरजबाबी स्वभावाची पामस वेण्यासाठीं विचारलें “त्यानंतर

विरवल ?” विरवल उत्तरला “त्यानंतर मेथीची भाजी !” बादशहा इतका खूप झाला की त्यानें राळयातला भोल्याचा हार काढून विरवलाला दिला. सर्व दरबारी थक झाले. त्यांचा काढलें की बादशहाला मेथीची भाजी फार आवडत असावी. घरी जाऊन मेथीची भाजी चादीच्या भांड्यांत घेऊन बादशहाकडे आले. बादशहानें त्यांना विचारलें—“काय आहे ?”

दरबारी म्हणाले “मेथीची भाजी !” बादशहा चागाक्ष होता. त्याला त्यांचा पामस वेण्यासाठीं विचारलें “त्यानंतर मूर्खपणा कळला व तो म्हणाला “तुमच्या-

बिरबल म्हणाला - "तुम्ही बरी जाऊन आपल्या सहाहा नोकरांना माझ्याकडे पाठवून आ, कोण चोर आहे हे मी शोधून काढना." "

नोकर घेण्यापूर्वीच बिरबलने सारख्या कानीच्या सहा कात्र्या तयार करून ठेवल्या. नोकर माल्यावर तो म्हणाला - "तुमच्या मालकाच्या घरी चोरी झाली आहे असे ऐकता व ही चोरी तुमच्यापैकी एकाचने केली आहे, हे देखील मला कळले आहे."

बिरबलाचे बोलणे पुरे होण्यापूर्वीच हात जोडून प्रत्येक जण म्हणाला - "आम्हाला नही साहीत केव्हा चोरी झाली."

"कोणी चोरी केली हे नाही मी विचारीत तुम्हाला. हिमालयात राहणाऱ्या एका योग्याने आ मंत्रबलेल्या कात्र्या मला दिलेल्या आहेत. जो चोर असेल त्याची काठी एका रात्रीत एक बोट लांब होते. तुम्ही ही एकेक काठी घेऊन येथेच माझ्या घरी रात्री झोपा. तुम्हाला मी निरनिराळ्या खोळांत ठेवतो." बिरबल म्हणाला

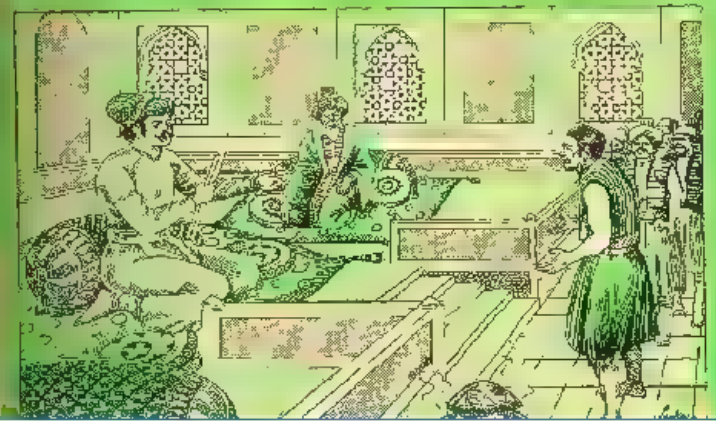
त्या दिवशी नोकरांना बिरबलाच्या घरी झांपावे लागले. ज्याने चोरी केली होती त्याला झांप लागली नाही त्याला वाटले

आंबोबा

खरे म्हणजे ती एक बोट आखूड होते. बरे, जाणा आता आपापल्या कात्र्या. ज्याची काठी आखूड झाली असेल तो चोर आहे."

आतां घुटका नाही हे ओळखून ज्या नोकराचने चोरी केली होती त्याने आपली चोरी कबूल केली आणि मालकाला मोहराची पैली परत केली.

अकराव्याने आपल्या राणीशी बरेच दिवस, कां कौणास ठाऊक अगोला वरल्या होता. राणीला कारण कळले नाही व ती फार काळजीत पडली, तिने बिरबलाला बोलवून त्याचा सहा घेतला

Fullscreen

177

48 / 80

माझी तऱ्हेत बरी नाही हे बादशाहांना चांगले माहीत आहे. माझ्या सैवला फुक्कट दासी आहेत. हकीम येता, औषध पाणी करता. सर्व काही ठीक आहे परंतु पूर्वी माझे नुसते डोकें तुझू लागले कं विवसानून दौगदा तीनदा वेळून विचारपूस करून आत. मी औषध घ्याले नाही तर स्वताच्या हातानें औषध देऊन व्यायला आग्रह करीत. पण आता विचारपूस करणाऱ्याची गोष्ट दूरच. असे म्हणाले की आजाराचे बोकलेच बासत. दासवासींचा घोंडका आणि औषध पाण्याच्या नांवाखाली अशास्तव खरं हवा कशाला?"

ते सर्व ऐकून बिरबलाला आश्चर्य वाटले. राणीला दिवस गेले होते. डोंहाले लागले म्हणजे काही आवडी निवडीचा विचार करावाच लागतो थोडा वेळ विचार करून बिरबल म्हणाला "आपण निश्चिंत रहावं. मी सर्व माहिती मिळवून काहीतरी तोड सुचवितां" त्या दिवशी संध्याकाळी अकरा वाजता बिरबलरात्रावर फिरावयास निघाला. बालत अस्ता विश्वलानें सहज विचारलें "बेगम साहेबांची तबयत कशी काय आहे?"

अकरा बिरबलपेढे बलून म्हणाला "हे पहा बिरबल मला असें बाई लागले

आह कं आपण आपल्या बायकांना अंगीच डोक्यावर चढवून ठेवतां. बटवाच्या वरचे दुसरे देखील वहेच. आजाराच्या नांवावर हकाम वैद्य औषध पकवपाणी आसाठी नुसते बोजले होतात. मी दहावारा द्रियसापूर्वी गनान शिकरीला गेलों होतों. तेथें वडाच्या झाडाखाली मी एका भिल्लीणीला पाहिलें. ती नुकतीच बालन झाली होती जवळपास कोणी नव्हतें. तिनें सुकला घुऊन पुरूस कमरेला बांधून घेतलें आम्ही डोक्यावर टोपलें ठेऊन निघून गेली. तेव्हापासून माझे असें जन झाले आहे की जाम्त विचारपूस व

काळजी करून आपण आपल्या बायकांना अंगीच बाजूक करून ठेवले आहे."

बिरबलानें त्यावेळीं बादशाहाच्या 'हो' ला 'हो' दिला आणि दुसऱ्या दिवशी अत पुरांत जाऊन राणीला जो सहा बायकांचा तो देऊन वरी परत आला.

बिरबल निघून गेल्यावर राणीनें माझ्याला बोलाविलें आणि म्हणाली—"राजवाड्याच्या उद्यानांत जीं फुलझाडे आहेत त्यांना आज पासून पाणी घालावयाचे वेद कर."

माझी म्हणाला "राणी सत्कार 'सर्व झाडे मरून जातील'"

बिरबलाला अंतःपुरांत जायला मनाई नव्हती. तो आल्यावर राणी म्हणाली—"कां नवपास धाऊन गेले कांहीं दिवस बादशाहा माझ्याशी बोलले नाहीत. ते माझ्यावर रमावले तर नाहीत असा एक संशय आहे पण राग कां हे मात्र कळले नाही"

"ते रागावले आहेत असा संशय आपल्या मनांत येण्याचें कारण काय?" बिरबलानें विचारलें.

"ते कांहीं बोलतील किंवा कांहीं करतील तर मी स्वतःच राग येण्याचें कारण ओळखूं शकन. पण हेंच पहा, गेले कांहीं दिवस

“मरूँ देत ! बावराहा जुळा रागावेळ तर माग की तू माझ्या आज्ञेने पाणी घाल-
यचें बंद केले आहेस. जुळा बावराहा शिक्षा
किंवा दंड होऊ नये याची जबाबदारी मी घेतें.
तू अगदी बेक्करी रहा.” वैराग म्हणाली

एका आठवड्यानंतर अकस्मिद् रूप संतापून
राणीकडे आळा बघणाला—“तू फुलझाडांना
पाणी घालायचें बंद का केले आहेस हें माही
कळले मला तुझ्या आज्ञेने त्याने पाणी घालायचें
बंद केले आहे हें मला कळले नसतें तर त्याचे
शेकें बातांमस्त उडालेच असतें. हा वेडेपणा
तुला कोटला सुचला ? की होहाले लगाले
आहेत त्यातला काही ह्या प्रकार आहे ?”

“वेदधीड काडी नाही. काही दिवसांपूर्वी
मी रानांत फिरायला गेलें होतें. तेथें एक
विचित्र गोष्ट माझ्या नजरेस आली. हेंच
उन्हाळ्याचे दिवस होते आणि झाडे कशी

हिरवीगार होती. कितीच झाडे फुलांच्या व
पत्रांच्या भारानें वांकून मेळीं होती. मी
चवकशी केली की या झाडांना पाणी घाल-
णारा माळी कोण ? पण मला हें पाहून
आश्चर्य वाटले की माळी कोणीच नाही.
तरी तीं झाडे इतकीं वाढलेली व हिरवीगार
पाहून मला वाटले की आपले माळी ह्या
फुलझाडांचे इतके चोबळे करतात म्हणून हीं
अशी खुशलेलीं असलीं. म्हणून मी पाणी
विणी काही घालायची जळर नाही असे
संगितलें माझ्याला.”

बावराहा मुळ होता. त्याने विचारलें
“अस ! निवळ नेटला होता वाटतें ?”

राणीने मुसतें स्थित केले. त्या दिवसा
पासून बावराहा स्वतः पूर्वीप्रमाणें राणीची
विचारपूस करूं लागला व त्याने तिच्या
औषध पाण्याची उत्तम व्यवस्था करून दिली.

गुणी आणि बा

एका गावीं गणू नांवाचा एक गरीब मुलगा
रहात असे. लहानपणीच त्याचा बाप
वारच्यामुळें त्याच्या आईनें सर्व हाल
अपेक्षा सहन करून त्याला लहानाचें मोठें
केले. गणू स्वभावानें ‘परोपकारी’ सिधाला.
दुसऱ्याचें कान करण्यांत त्याला मजा वाटे.
शेजारी पावारी, आज्ञेची लोक, जो कोणी
त्याला कामाला बोलवी त्याच्या कामासाठीं
गणू स्वखुशीने जाई. दुसऱ्याचे काय करीत
असता त्याला स्वतःची किंवा आपल्या
बरादाराची शुद्ध रहात नसे. तो पगार किंवा
मजुरी देखील घेत नसे. गांवकरी त्याला

चार पैसे त्याच्या हातावर ठेवीत किंवा
त्याला काहीतरी खायला प्यायला देत.
कोणी कांहीं दिलें माहीं तर त्याला त्याचा
राग कोम नव्हता. कोणी दिलें तर तो
आनंदानें घेई. हें सर्व पाहून त्याच्या
आईला वाटलें गणू गुणी मुलगा निवणार.

परंतु गणांवाच्या परोपकारी स्वभावामुळे
कळी केव्हां कामें होण्याऐवजीं विघडून
जात तो पाणी आपायला नदीवर जाई.
तेथें कोणी म्हातारा किंवा म्हातारी त्याला
म्हणे “अरे गणू जरा हें मडकें खाद्यावर
दे रे !” कीं गणू म्हणे—“कसाला ? बा,
परोपकारी गणोबा म्हणून हाक मारीत.
मीच घरीं पांचवून येतो.” असें सांगून तो
स्वतःची घागर अगर मडकें तेथेंच नदी
काठावर टाकून देई आणि लोकांची घागर
किंवा मडकें त्यांच्या घरीं पांचवून घेई.

हे सर्व पाहून एकदा गणूची आई त्याच्या म्हणाली "बाळा, तू नेहमी दुसऱ्याची कामे करतोस. पण दुसरा कोणी कधी तुझे काम करतो का? तुझी सर्व मेहनत वाया जाते रहा! तुला चार वेसे देखील कोणी उचलून देत नाही."

"त्याच्याजवळ द्यायलाच कांही नसले तर त्याला जाता आपण काय पत्तायथे आई?" गणू म्हणे

एकदा द्वादशी होती. त्याच्या आईने सुहृम गणूला आवडते म्हणून खीर करण्याचा विचार केला. त्याला पैसे देऊन बाजारात

पाठवला. म्हणाली "पाव शेर साखर व थोडी बेळची घेऊन ये."

गणू बाजारात जायला म्हणून निघाला. पण वाटेत लहानगी पाटील पडवीत बसले होते त्यांनी बोलावले आणि म्हणाले "गणू, एक काम कर. बाबा! आमची मोलकरीण सखू अन्नू आली नाही, तिला वाळून मांग, पाटलांनी लवकर बोलाविले आहे."

सखू रोज सकाळी चार घरी रतिवाचे दूध द्यायला जात असे. त्या दिवशी तिला घाडा उशीर झाला होता. गणूने येऊन पाटलांचा निरोप सांगितला तेव्हा नुकतेच दूध काढून

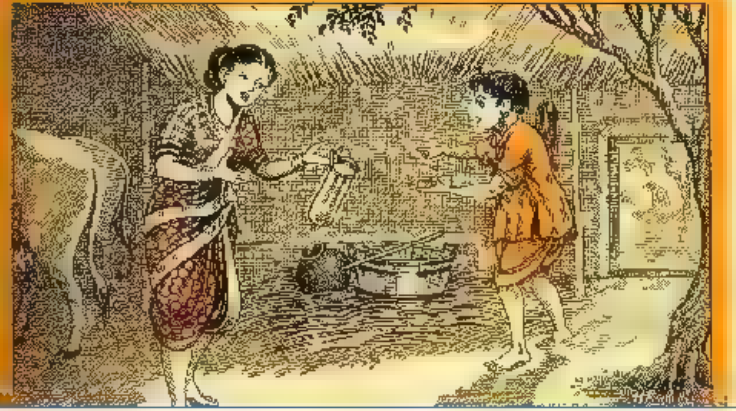
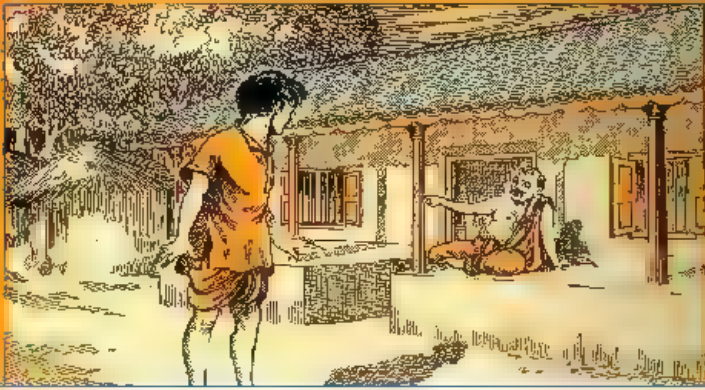
किती उशीर झाला पाटलांच्या घरी जायला. आईने लाख मारली. पण मी सोडते का? पाय बांधून दोघटी काढलेच दूध. तू एवढे रतिवाचे दूध चार घरी मी सांगते तेथे वाळून ये, मी जाते पाटलांकडे."

गणूने विचार केला, सखूला मदत केल्या साखर होईल व पाटलांचे काम पण पुरे केल्यासारखे होईल म्हणून तो दूध घालायला निघून गेला. दूध वाळून तो घरी परत येत होता तेव्हा अचानक त्याला गोपाळभटजी भेटले. त्याच्या डोक्यावर एक मोठे गाठोडे होते. ते

म्हणाले "गणू, तू कसा अगदी देवासागरा आलास बघ, हे गाठोडे कांही मला उचलत नाही. एवढे घरी पोचते करून दे बाबा!"

"चा!" असे सांगून गणूने ते गाठोडे उचलून घेतले आणि भटजीच्या घरी पोचते करून दुकानात गेला

तेथे दुकानात कुलकर्णीची पाय पोते बाजरी विकत घेऊन ठेवली होती. कोणी गडी किंवा हमाल नव्हता ते पोते न्यायला. त्यांनी गणूला बोलावून म्हटले "गणू, मी किती वेळ झाला वाट पहात आहे. पण हमाल म्हणून नाही. एवढी बाजरी घरी

पोंचती करतोस का ? घरी सैपाक तयार असेल, जेवून जा."

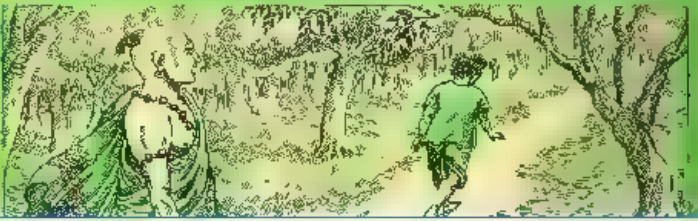
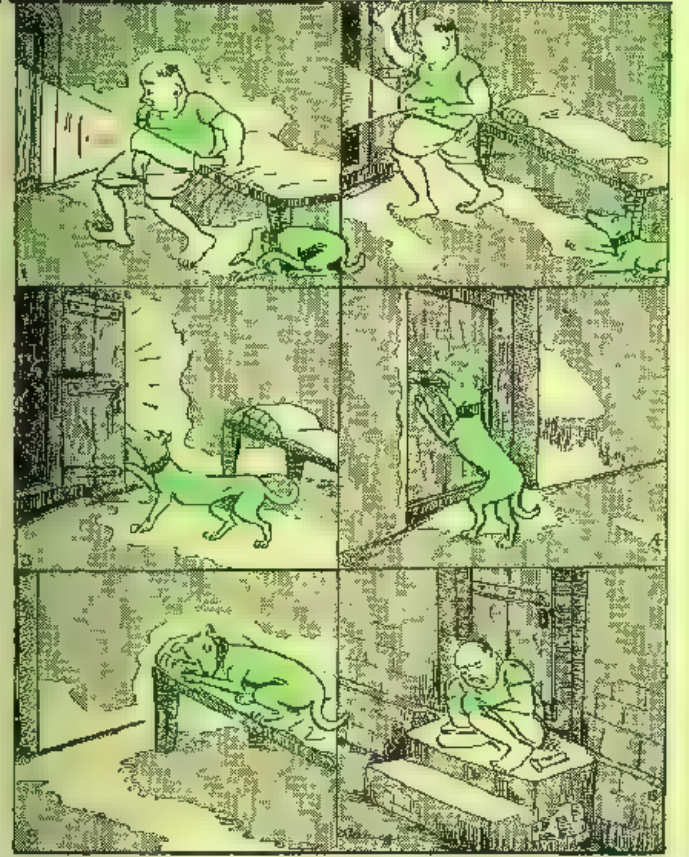
गणू कुळकर्ण्याच्या घरी त्यांची वागरी पोंचती करून त्याच्या घरीच पोटावर जेवला. भूक भागली होती, तो परोपकार करीत फार उशिरा घरी पोचला तेव्हा आईने त्याला विचारले - "अरे तू सकाळी रोलास दुकानात, आणि इतक्या उशिरा परत येतो आहेस ? आहे कोर्टे साक्षर आणि वेळखी ?"

"आतां जालून वेळन येतो बघ !"

गणू म्हणाला, "द्वादशी टळल्यावर आणून तरी कंय उपयोग ?" आई त्याला रागावली. त्या दिवसापासून गणूच्या आईला काळजी वाटू लागली की या मुलाचे पुढे कसे व्हायचे ? तिने दोघां तिघांचा सल्ला घेतला, तेव्हा ते म्हणाले - "त्याला एखाद्या चांगल्या गुरूकडे का नाही पाठवीत ?"

हरभट वीक्षित म्हणून एक विद्वान गुरूकडे गणूच्या आईने त्याला पाठविले. आपल्याला बोहेर गावीं गमत पहायला मिळेल असा विचार करून गणू गुरूगृही जाण्यास तयार झाला. गुरूला एकाच त्रिषंतांत गणूबांच्या गुणांची पारख पटली. त्याने वर्षभर गणूला खूप राववले. थोडेंसे लिहायला व वाचायला पण शिकवले, नाही असे असे नाही. काही काही उत्तम सूक्तिवाक्ये पण त्याच्याकडून पाठ करून घेतली. उदाहरणार्थ "परोपकारार्थमिदं शरीरम्," म्हणजे हा देह परोपकार करण्यासाठी आहे. त्याचप्रमाणे "सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः" सेवाधर्म हा योग्यांना देखीक न कळतातारा असत फार मोठा धर्म आहे," वगैरे वगैरे.

गुरूचा आशीर्वाद घेऊन गणू घरी परत निघाला. [पुढे वाह]

वर्षभरांत एक खोटे

एका धनी शेतकऱ्याला एका शेतकऱ्याची गरज होती. त्याला असे कळले की त्याच्याच गावच्या एका गरीब शेतकऱ्याला एक होतकल व मेहनती मुलगा आहे त्याने त्या शेतकऱ्याला बोलावले.

"माझ्या मुलाला शेत नाही असे एक काम नाही. बरातली कामे या, ही करतो. गुरे चरायला वेळून जायला सांगा, नाहीतर शेत जागरायला सांगा, सर्व कामे करील. पण एक गोष्ट आहे. अग्राकच सांगून ठेवतो. वर्षभरांत तो फक्त एकदा सपशेल खोटे बोलतो." शेतकरी म्हणाला.

"वर्षभरांत फक्त एकदाच खोटे बोलतो! तरमय तो हरिश्चंद्राचा अवतार आहे! अरे या कलियुगांत खरे बोलणारा आहे तरी कोण?" असे सांगून त्या धनी शेतकऱ्याने गरीब शेतकऱ्याच्या मुलाला आपल्या घरी

नोकर म्हणून ठेवून घेतले. मुलगा स्वरोस्वरूप फार मेहनती होता. दावा-तिबाची कामे तो एकदा करून दाखवी. तो कधी खोटे बोलले ही गोष्ट तो विसरून गेला कारण त्याच्या तड्डन कधी छोटा शब्द निघाला नाही.

मुडी पाडवा आला. शेतकऱ्याच्या शेतांत या वर्षी खूप वंरकत झाली होती. धान्याची कोठारे भरून होती. तो भाईभाईने खळ्यावर निघाला. बरोबर नोकर होताच. तेव्हात त्याला घरी हिरोवाची वही विसरून आल्याचे आठवले. त्याने वही वंरकत यायला नोकऱाला बरी परत पाठवले.

नोकर बराचवेळ आला आणि जोर जोराने रडू लागला. लोक जमा झाले आणि विचारू लागले—"अरे झाले काय सांगशील की नाही?" लोक जमा झालेले पाहून शेतकऱ्याची बायका मुळे धगावाहेर बाबत

आला त्याने नोकऱाला रडून आणला. पाहून विचारले—"अरे झाले काय?"

"माल...क! खळात आग! माल...क." असे तुटक कांहीतरी बोलला आणि मोठ-मोठ्याने रडू लागला.

ते ऐकून मालकीण छाती धडवून रडू लागली. आईबरोबर मुले पण रडू लागली. बाय विप्रविण्यासाठी लोक पांयरी, मडकी, काठ्या, शिळ्या जे होताला आले वेळून धांवले. गांधळ उडून गेला.

सर्वांच्यापुढी गप्पोबा शेतावर धावून गेले. वाटेत त्याने केस पिंजारून घेतले. थोडी

धूल अंगावर व तोंडावर उडवून घेतली आणि शेतावर पांचल्याबरोबर "मालक! मालकी.. प मुले....." असे मोठ्याने रडत जोरडत कांही तरी सांगू लागला.

ते ऐकून मालक खालीच बसला विचारू लागला "झाले काय सांगशील की नाही?" "भित पडली. छपराखाली ..!"

असे सांगून पुन्हा मोठ्याने हवरडा फोडून रडू लागला. विचारा शेतकरी बाबळून घराकडे धांवला. अर्ध्या वाटेत त्याला बायको व मुले आणि गांवकरी भेटले. म्हणाला "परमेश्वरा! दया तुझी, बाचलो! बायका

पौराणिक दया दाखविलीस !” असे सांगत त्याने देवाला नमस्कार केला.

“काय झाले तरी काय ? धाग कशी काय लागली ?” शेतकऱ्याच्या बायकोने विचारले.

“आग ! कोठे लागली ? आपले घर कसे काय एकएकी पडले ! कोणाला दुखापत तर नाही झाली !” शेतकऱ्याने विचारले.

“घर पडले ? कोण म्हणते ? खऱ्यांत आग लागली म्हणून आम्ही सर्व धांवलो !” बायको म्हणाली.

“खऱ्यांत आग लागली ? कोण म्हणते ? घर पडले म्हणून मी घरी धांवत आलो !” शेतकरी म्हणाला.

सर्व परस्परांची तोंडे पाहू लागले. कोणालाच काही उलगाडा होईना. शेतकऱ्याने गजोर्बाचा हात धरला आणि म्हणाला—
“झाच गुरामाने सांगितले की घर पडले !”

“आणि छानेच तर सांगितले की खऱ्यांत आग लागली !” बायको म्हणाली.

शेतकऱ्याने गणचा हात धरून त्याला खूप बडबडले आणि म्हणाला—“हा सर्व तुझा उपद्रव !”

“माझ्यावर पत्रही आग पासवण्याचे काहीच कारण नाही. माझ्या चावानीं तुम्हाला पडिल्याने सांगितले होते की नाही, की मी वर्षातून एकदां खोटे बोलतो म्हणून ! तुम्हाला अर्बे खोटे सांगितले आणि अर्बे मारुकिंगीला !”

“आला आहे अर्बे खोटे सांगणारा ! चालता हो ! पुन्हा माझ्या घरी कधी पाऊळ टाकलेस तर पहा, तंगडे मोडूनच ठेवीन !” असे सांगून शेतकऱ्याने त्याला धक्के मारून काढून लावले. गजू हिरमुसल्यासारखे तोंड करून घरी निघून गेला.

अयोध्याकांड

निगादांचा राजा गुड, मी सर्व प्रकारे तुला सहाय्य करीन असे भरताला म्हणाला तर, पण त्याच्या मनांत किंवा राहून गेला होता, त्याने भरताला सहाय्य विचारले—
“आपले हे सैन्य पाहून मला व माझ्या प्रजेला धोका वाटू लागला आहे. तुम्ही रामाच्या ठार करून आणले राख्य निष्कंटाक करण्यासाठी तर जात नाही ना ?”

तें ऐकून भरताला वाईट वाटले. पण त्याने गुहराजाला दोष दिला नाही. तो म्हणाला—
“कैकेयीच्या मुलांविषयी तुझ्या मनांत असा विचार यावा यांत तुझा काहीच दोष नाही. मोठा भाऊ हा बापसारखा असतो. वडील वारंवार लहान भावंडांनी त्याच्या आज्ञेप्रमाणेच वागावयाचे असते. म्हणून मी रामाच्या मेढून चुकीबद्दल माफी मागत त्याला परत अयोध्येला बोलावून घेऊन जाण्यासाठी जात आहे.”
गुड राजाने भरताचे पाय धरले व म्हणाला—
“नीच कुळांत जन्मल्यामुळे माझ्या मनांत असले शुद्ध विचार धावले. क्षमा करा.”
सूर्यास्त होऊन गेला व काळोस पडू लागला. भरत व शत्रुघ्न दोघे रामाची आठवण काढून अश्रू ढळू लागले. गुडने, रामाने संगमेश्वरी एक रात्र कशी काढली याचे वर्णन करून सांगितले. म्हणाला—
“रुद्रनांवाला शीत म्हणून मी किती सांगितले, पण सीता रामाची काळजी करू नकोस त्याच्या रक्षणाचा

सर्वांना माहें निर्मळण आहे." मरद्वाज म्हणाले.

भारद्वाज मुनींच्या आज्ञेने विश्वकर्मा जाळा व त्याने एका क्षणांत सदाच्या राहण्यासाठी घरे व राजवाडे बांधले व सर्व सुख-सोयी करून दिली. अष्टसिद्धी व नवनिर्घांनी येऊन पंचपक्वाज युक्त भोजनाची व शोषणाची उत्तम व्यवस्था केली. देव, गंधर्व व अप्सरा यांनी येऊन व्रतमणुकीची व्यवस्था केली. एकूण भारद्वाज मुनींची सर्वांचे अपूर्व आतिथ्य केले. सर्वांनी स्वर्गात गेल्याशिवायच स्वर्ग सुखाचा अनुभव येतला. ज्योच्या नगरी

विसरले. रामाच्या दर्शनास रात्रांत जाण्यासाठी निघालीं बाहो हें देखीक विसरले. रागाळ विसरले नाहीत ते फक्त मत्त, पशुव्र वसिष्ठादि मुनि वगैरे. असे ते आतिथ्य होतें.

शा आतिथ्यामुळे भारद्वाज मुनींच्या तपोत्थाची कळना येत व त्यांनी रचलेल्या मायानगरींत घाबर नर कसा स्वतःच विसरून जातो व जूनी व सकाळी स्वतःला सावरून राहतात हे कळून येतें. सैन्यांतील लोक मदिरापानांत मग्न झाले. परंतु सरवादि काहीं निवडक लोक सत्तोर अध्पत्याचे नृत्य चालू असून देवीक विसरलां त्या क्रमळी-सारखे मोठाविलासापासून अलस राहले. मस्त हा सरा रामभक्त आहे हें भारद्वाज मुनींना जावरून कळलें.

हुसका विचरली, जणुंकांहीं रानांत सावा-खालीच रात्र काढली इतक्या अलस भावनेने, भरत भारद्वाज मुनींच्या आश्रमांतून निघाला. त्याने मुनींना नमस्कार करून त्यांचा निरोप घेत असतां रामाचें निवासस्थान कोठें आहे असे विचारलें व तिकडे जाण्याचा मार्ग पण विचारला.

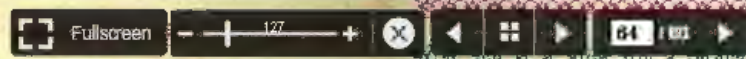
भारद्वाज मुनि म्हणाले-“जरे लूं मज्जा राम कोठें राहतो हें विचारीत जाहिर.

जातां मी काचें उतर काय देऊं ? राम कोठें नाही हें व्याप्रीं मला सांग म्हणजे मी तुला रामाचा निवास कोठें आहे हें सांगिन. हें सर्व तुला माहीत आहेच. पण तूं विचारलेंसच म्हणून सांगणें बाग आहे. राम चित्रकूट पर्वतावर रहात आहे. तिफळे जायलां दोन मार्ग आहेत, एक दक्षिणेकडून व दुसरा नैऋत्येकडून. सैन्याला सोयस्कार असा जो मार्ग वाटेला त्या मार्गानें तूं जा."

तिघां मातांनीं भरद्वाज मुनींना नमस्कार केला. भरत समोऱ्या उभा होता. कैकेयी नमस्कार करीत असतां भरतानें बळोर

वचनानीं तिची भर्त्सना केली. भरताला राग आला होता. पण भरद्वाज मुनि ते सर्व पाहून म्हणाले—“भरता ! तुझी आई राम-वनवासास कारण झाली हें खरें आहे. परंतु तुला मी एक बोष्ट सांगूं इच्छितों. राम वनवासाचा खरा लाभ कधी व मुनींना लाभला म्हणजे तुला कळेल कीं राम वनवासास येला हें कांहीं वाईट झालें नाही.

पण भरताचें त्यामुळें समाधान झालें नाही. भरद्वाजमुनींना नमस्कार करून त्यानें त्यांचा निरोप घेतला आणि चित्रकूट पर्वताच्या दिशेनें वाळू लागला.

यमुना नदी पार करून सर्व मंडाकिनी नदीच्या काठीं येऊन पोचले. नदीच्या दक्षिणेकडे चित्रकूट पर्वत होता. त्याच्या-जवळ ते येऊन पोचले. रायाचें निवासस्थान शीशून काढण्यासाठीं भरतानें कांहीं चिमडक सैनिकांना पाठविले. दूर एका जागीं त्यांना दूर दिसला. रामाचें निवासस्थान त्याच्या आसपासच कोठें असेल असे अनुमान करून त्यांनीं येऊन भरताला सांगितलें. भरतानें विचार केला कीं राम लक्ष्मण तेथें तरी असतील किंवा त्या जागीं राहणाऱ्या लोकाना राम कोठें राहतो हें माहीत असेल. म्हणून

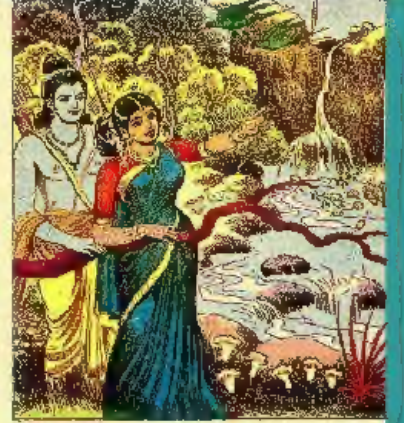
येऊन भरत त्या दिशेनें निघाला.

* * *

राम चित्रकूट पर्वतावर रहायला येऊन दोन महिने लोटले होते. राम सीतेला बरोबर येऊन मंडाकिनी नदीच्या काठीं फिगवयास जात असे. चित्रकूट पर्वताचें नैसर्गिक सौंदर्य पाहून सीतेच्या मनाला समाधान वाटे. राम सीतेला म्हणे—“तूं बरोबर आदेश व लक्ष्मण बरोबर आहे म्हणून आपल्याला कवदा वर्षे केव्हां निघून येवी हें पळणार देखील नाही."

त्या दिवशीं नित्यनिःसप्रमाणें सीता रात्र दोघे कांहीं वेळ फिरून मंडाकिनी नदीचें सौंदर्य पहात उभी होती. तेव्हां त्यांना दूर हत्ती भिऊन पावत असलेले दिसले. भरताचे जगात चतुरंग सैन्य पाहून ते भिऊन पळत होते. रामानें लक्ष्मणाला हाक मारली व म्हणाला—“लक्ष्मण ! पहा तर हे हत्ती आणि वाघ सुद्धां कां पळत आहेत ? कोणी शिकारीला तरी आला असेल किंवा या क्रूर जनावरांहूनहि जास्त क्रूर असें एखादें प्रापद आलें असेल !"

लक्ष्मण एका डेंच झाडावर बसला व पाहिलें तेव्हां त्याला उत्तर दिशेला आकाशांत

घुळीने लोट दिसले व एक मोठें सैन्य पण येत असलेले दिसले. तो रामाला ओरडून म्हणाला—“हादा ! एक मोठें सैन्य दिसतें आहे रे ! बहिर्जीना गुहेंत सुखी स्थानीं बसायला सांगून तूं पाण्यावाग येऊन ये !"

“पहा तर कोणाचें सैन्य आहे तें !” राम म्हणाला.

ब्रह्मणानें रघोबराच्या शेज्जावरून अयोध्येचें सैन्य ओळखलें व म्हणाला—“तो कैकेयीचा पोर ! त्याला सर्व राज्य मिळालें तरी संतुष्ट झालेला दिसत नाही. आपलें राज्य निष्कंटाक करून दाकण्यासाठीं आपल्यावर

वाळत आलेला दिसतो आहे. गर्वाचे वर खाली. स्वारीस गर्व झालेला दिसतो आहे. याच्यामुळे तुला विनाकारण इतके काह व हाक अपेक्षा सडून करायच्या लागल्या आहेत. इतके दिवस मी तू काही बोललील म्हणून स्वस्थ बसलो. पण त्याने तुला ध्या तऱ्हेने उपपद काढा हे मला खपणार नाही. त्याची खोड मोठ्याशिवाय आज माझ्या मनाचे समाधान होणार नाही. त्याच्याबरोबर कैकेयी आणि संवरा दोघांना वाटेला कावूनच मी परत फिरां."

रामाला उद्दण्णाचे हे बोलणे थोडे वेसील आनवले नाही. म्हणाला "लक्ष्मणा! काय झाले तरी काय तुला ? अरे भरताचिथी तू असे बोलतोस ? झोपते का तुला ? भरताचा स्वभाव तू ओळखला नहीस असेच मला वाटते. भरत माझ्याशी युद्धाल येणार !

जसाकय ! तो मला नेटण्यासाठी येत आहे. तो आजोळाहून परत ओघोघेला आला असेल. मी तेथे नाही व रानांत आहे हे ऐकून भेटण्यासाठी व मला परत बोलून घेऊन जाण्यासाठी आला असेल. मला तरी असेच वाटते. तुला राज्य हवे असेल तर सांग. भरत आल्याबरोबर मी त्याला सांगतो. तो कधी नकार देणार नाही."

ते ऐकून लक्ष्मणाला भावासमोर दुसऱ्या भावाविषयी उद्दण्णाचे बोलण्याबद्दल शरम वाटली. तो मान खाली बाळत उभा राहिला व म्हणाला-"होय दादा ! तो वाकल्याला भेदायला येत असचा. तू म्हणतोस ते मला देखील सरे वाटते."

रामाने लक्ष्मणाला झाडावरून उतरून खाली यायला सांगितले आणि स्वतः सीतेसह आकल्या पर्णकुटीत गेला.

आयफेल टॉवर

सन १८८९ साली पॅरीस बाहेरी एक अति उंचा असे प्रदर्शन झाले. त्या प्रदर्शनी आयफेल नावाच्या एका इंजिनियराने हा टॉवर (स्तंभ) बनविला. याची उंची १८४ मीटर आहे. यूरोप खंडात याच्याहून वेग एकही इमारत नाही. याच्या विखरावरून साठ वेळ दूर शब्दतक अवघा दिसतो.

